
МЕТАФОРАТА И ИРОНИЯТА В РЕАЛИТИ РОМАНА НА БОЯН БИОЛЧЕВ „АНТАРКТИДА – ОКОТО НА КОСМОСА“

доц. д-р Веселина Ватева
Бургаски свободен университет

THE METAPHOR AND THE IRONY IN BOYAN BIOLCHEV'S REALITY NOVEL 'THE ANTARCTIC – THE EYE OF THE COSMOS'

Assoc. Prof. Veselina Vateva, PhD
Burgas Free University

Abstract: *The semantic mechanism of the metaphors in Boyan Biolchev's reality novel 'The Antarctic – The Eye of the Cosmos' is analyzed. Outlined are metaphoric epithets, personifications and oxymora. Attention is focused also on the irony as a stylistic device often met in the author's works.*

Key words: *metaphor, personification, oxymoron, irony.*

В своя реалити роман „Антарктида – окото на космоса“ Боян Биолчев разкрива незабравимите си преживявания от срещата с ледения континент, вълнуващите емоции от общуването с хора, устремени към непознатото, покорени от величието на природата, със свободен дух и чувство за приятелство и подкрепа. Тези неповторими събития са пресъздадени от автора с брилянтен стил, богат със сравнения, лексеми с преносно значение, иронии, които силно впечатляват с оригиналността и експресивността си.

Ще разгледаме някои метафори, метафорични епитети, оксиморони и иронии в романа на Б. Биолчев, като ги анализираме на семантично ниво.

В. Г. Гак определя три нива – ниво на действителността, план на съдържание и план на изразяване. В нивото на действителността се отделят елементи на ситуацията, те се характеризират с определени свойства (аспекти), а всеки от тях има своя различителна черта. Отражението на елемента на ситуацията в плана на съдържание образува семантема, отражението на аспекта – семантическа категория (или архисема), отражението на различителната черта на дадения аспект образува сема. „Семантемата има йерархическа организация и включва архисемите (общите семи с родово значение), диференциалните семи с видово значение и потенциалните семи, отразяващи вторични характеристики на обозначаемия обект [1, с.371].

Като разглежда семантичните процеси, които се извършват в думите при тяхното съчетаване, Гак определя семантическо съгласуване (наличие на една и съща сема в двата члена на синтагмата), семантическо несъгласуване (отсъствие в единия член на общата сема) и семантическо разсъгласуване (наличие в пределите на синтагмата на компоненти, несъвместими от гл.т. на реалните предметни отношения). При раз-

съгласуването се осъществява погасяване в единия член на семи, противоречащи на семите в другия член, или пренос от една семантема в друга на недостигащи семи. Според Гак този процес е в основата на преносимостта на значението при думите [1, с.381].

За подобни семантични процеси при метафората пишат и авторите от Групата Мю. Те определят тропите и в частност метафората като метасемема, „фигура, заменяща една семема с друга, т.е. метасемемата модифицира организацията от семи на нулевата степен“ (или нормата) [2, с.67]. По-нататък уточняват, че „метафората не се свежда към проста замяна на смисъла, това е изменение на смисловото съдържание на думата, възникващо в резултат на две базови операции: добавяне и съкращаване на семи“ [2, с.194].

М. В. Никитин определя в лексикалното значение на думата ядро или интенционал и периферия или импликационал. Признаци с висока вероятност на импликация образуват силния импликационал на значението, а признаци, които е невъзможно или е малко вероятно да се реализират, съставят отрицателния импликационал на значението [3, с.81].

В метафоричните съчетания, които ще анализираме, е налице семантичният процес разсъгласуване, при който в единия член на синтагмата се погасяват семи, противоречащи на семи в другия член, и се активизират недостигащи семи. Актуализиращите се семи съставят отрицателния импликационал на лексикалното значение.

Метафорите и метафоричните епитети в романа на Б. Биолчев пресъздават неочаквани и въздействащи образи и разкриват богатото въображение и майсторския стил на автора.

Пред мене е Антарктида, зад мене са тропикът на топлата къща, континенталният климат на биографията ми и въпреки вродения ми инат лугавият вкус на страха от новото, който не се споделя дори и с приятели. (с.5) В първите две метафори се погасява диференциалната сема (ДС) ‘географско понятие, свързано с личното жилище на субекта и климата, в условията на който е преминал животът му’ и се актуализира ДС ‘топлина’. В метафоричния епитет *лугав* се погасява ДС ‘блудкав’ и се активизира ДС ‘неприятен, отвратителен’. *Но добре, че съществува у човека тая лютива смелост да надниква отвъд погледа си.* (с.12) В метафоричния епитет се погасява ДС ‘вкусово усещане’ и се актуализират ДС ‘риск’, ‘предизвикателство’. *Шефът на департамент „Спорт“ на университета, по прякор Будата, е носител на черен пояс по джудо и на разхлабен пояс по гастрономия.* (с.14) В метафората се погасява ДС ‘спортно отличие’ и се активизира ДС ‘чревоугодничество’. *Емо Прокопов, мъж като скала, установява, че вестибуларният му апарат няма черен пояс.* (с.16) Тук отново не е активна ДС ‘спортен приз’ и се актуализира ДС ‘здравословен проблем, свързан с равновесието’. *Истината е озъбено ясна.* (с.28) Не е актуална ДС ‘отворена уста, през която се виждат зъбите’ и на преден план изпъква ДС ‘неоспорима, категорична’. *При всеки удар във въздуха излитат ветрилообразно колиета от сини кристалчета, които улавят оскъдната светлина и я разпрацат по отвесната стена на изкопа – една феерия от багри на мъчително очакван възторг.* (с.30) В първата метафора се погасява ДС ‘лед’ и се актуализира ДС ‘бижу от скъпоценни камъни’. Във втората метафора не е активна ДС ‘многообразие от цветове’ и се активизира ДС ‘дълго чакано еуфорично чувство’. *Очите му са по-черни от лицето, но в тях белее пестеливо любопитство.* (с.31) В метафоричния епитет се погасява ДС ‘качество на човек, който не обича да харчи много пари’ и се актуализира ДС ‘незаинтересуваност’. *В крайна сметка изпъзни-*

тели се оказахме ние с Пимпирев. Той, за да даде личен пример, а аз поради **лепкаво писателско любопитство**. (с.29) В метафоричния епитет се погасява ДС ‘качество на вещество, за което се залепва всичко, което се докосне до него’ и се изтъкват ДС ‘заинтригуван’, ‘заинтересуван’. *И по хлъзгаво отклоняващите се погледи, доскоро вперени в мен, установявам, че сурикатите в експедицията са значително повече.* (с.65) В метафоричния епитет се активизира ДС ‘отбягващ с плавно движение’. *Пред очите ни бликва в багри и сребристи метални отблясъци селище.* (с.71) При метафоричното съчетание на лексемата *бликва* с лексемите *багри* и *отблясъци* се погасява ДС ‘движение на течност’ и актуална става ДС ‘излъчване на разноцветни светлини’. *Изминава необходимото технологично време за постигане на съкровена алкохолна акустика. И се появява китарата на Боби.* (с.76) В метафоричните епитети се актуализират ДС ‘задушевно’, ‘опияняващо под въздействието на алкохола и на песента’.

По отношение на семантичния механизъм на олицетворението като вид метафора З. И. Хованска посочва, че той се състои в „частична трансформация на речниковото значение, т.е. възникването на негов вариант, който се характеризира със задължително конкретно-образно обогатяване. Образният компонент на варианта на значението е свързан с реализация на признака одушевеност в микроконтекста, който не се съгласува с понятийното ядро на изходното речниково значение, несъдържащо тази сема [5, с.294].

Вятърът е понамалял, но все още се кикоти в ламарината на покрива. (с.59) В това олицетворение на *вятъра* метафорично се приписват качества, характерни за живо същество, в лексемата *вятър* се активизира ДС ‘одушевеност’. *Едни (късове от ледника) наивни имигранти със зелена карта за океана. След векове припълзяване със сантиметри по сушата те са обзети от радост, че най-после имат свободата да се движат бързо.* (с.60) В лексемата *ледник* се актуализира ДС ‘одушевеност’ и обектът метафорично се характеризира чрез признаците ‘наивност’, ‘радост’. *Трябва ти време, за да разбереш, че това са спалните помещения и обтекаемата им форма пречи на вятъра да се упражнява музикално над главите на сяниците.* (с.71) В лексемата *вятър* става активна ДС ‘способност да репетира музика’.

Най-силно въздействащият вид метафори са оксимороните. Те са неимпликационни съчетания, при които се наблюдава семантическо разсъгласуване на семи с противоположна семантика.

Пимпирев, едър мъж с дълги крака и къса крачка, ни води към огрения от внезапно слънце Крумов камък, въпреки че върви отзад. (с.62) Съчетават се противоположните ДС ‘движение начело’ и ‘движение отзад’. *На Антарктида бог е несъмнено по-близо до хората, но пък те пак са си така далече от него навсякъде.* (с.64) В едно съчетание са взаимно изключващите се ДС ‘близо’ и ‘далече’. *Шантавият ми приятел, един от ония луди, благодарение на които България все пак минава за нормална* (с.74) В един израз са свързани смислово противоположните ДС ‘луд’ и ‘нормален’.

Повечето автори отделят иронията като самостоятелен троп, с механизъм, различен от този на метафората. Б. В. Томашевски я определя като „реторически обрат на речта. В това значение иронията назовава насмешлива употреба на думата в противоположно значение: умник в значение на глупав и др.“ [4, с.238].

З. И. Хованска анализира ироническото, т.е. насмешливото отношение към предмета на изображение, като посочва, че то може да съпътства семантическия

механизъм на метафората и метонимията, т.е. да се създава по принципа на троповия стилистически прийом. Но може и да не бъде свързан със семантическия механизъм на тропите, а да възниква за сметка на нарастващи градации, комически натрупвания на детайли, други прояви на хиперболизацията, на пародийните средства, на комбинирането на думи с различна функционално-стилова маркираност, на синтактически нарушения и др. явления, нехарактеризиращи се със семантическа еднородност, комическият ефект на които е свързан с различни контекстуално-ситуативни условия [5, с.303].

Иронията е често срещан стилистичен похват в романа на Биолчев. Тя разкрива неговото тънко чувство за хумор, самокритичността му към някои човешки слабости изобщо или към някои черти от характера на българите, които особено ярко се проявяват при екстремните условия по време на експедицията.

Били интелигентни като хората. Чистокръвна обида за китовете. (с.68) Диференциалната сема 'интелигентен, умен' в лексемата *хора* се заменя с ДС 'неинтелигентен, глупав'. *Чува се съскащ звук и високо над нас се извисява фонтан. Залива ни ледена океанска вода. Ако ще се преструва на души, би могъл поне малко да затопли водата в дихателната си тръба.* (с.68) Създава се комична ситуация, в която китът иронично се представя като душ и от него се иска да пръска топла вода. **Съществува, които от страх за себе си биха му причинили зло, ако можеха, но понеже не могат, само досадно и монотонно си мърдат устните, издавайки звуци в много тесен за слуха на голямото животни диапазон.** (с.68) Иронията е постигната на основата на хиперболизацията в размерите на кита и антитеза с нищожно малките хора. *Моторът изревава и Румяна, Злати и аз потегляме ветрилообразно нагоре, на трийсет метра от шейната... Удоволствието е още по-ярко, защото бензинът е чужд. Това продължава доста дълго, но не чак толкова, колкото ни се иска, защото горивото, макар и чуждо, все пак свършва.* (с.79) Създадена е комична ситуация, в която се осмива една слабост на българина – желанието да ползва нещо чуждо, без да плаща. *Стигайки до шейните, те (испанците) нежно го настаняват в ремаркет, след това единият се качва на тяхната шейна, а вторият взема шейната на Хорхе. Изключително впечатление прави, че си носят туба с бензин, за да я заредят. Има нещо трогателно в това някой да ни познава толкова издълбоко.* (с.79) По повод на представената вече ситуация се иронизира същото отрицателно качество у българите, като ДС 'мило, внимателно' в лексемата *трогателно* се замества с ДС 'подигравателно, снизходително'.

В заключение може да се направят следните изводи за изящния стил на Боян Биолчев в романа „Антарктида – окото на космоса“. Авторът създава оригинални, запомнящи се метафори. Сред тях изобилстват метафоричните епитети, олицетворенията, а особено впечатляващ със съчетаването на противоположни семи е оксиморонът. Б. Биолчев е майстор на ироничния изказ, чрез който много внимателно насочва погледа си към някои човешки прояви, които не одобрява.

Литература

1. Гак, В. Г. К проблеме семантической синтагматики. В: Проблемы структурной лингвистики. М., 1972.
2. Группа Мю – Ж. Дюбуа, Ф. Мэнге и др. Общая реторика. М., 1986.
3. Никитин, М. В. Лексическое значение слова. М., 1983.
4. Томашевский, Б. В. Стилистика. Л., 1983.
5. Хованская, З. И. Стилистика французского языка. М., 1984.